

HOCA AHMED YESEVÎ'DEN YUNUS EMRE'YE UZANAN MÜŞTEREK İNANÇ İZLERİ

Doç. Dr. A. Necla PEKOLCAY*

Türklerin İslâmiyeti kabullerinden sonra, Türk toplulukları arasında yaygınlaşan tasavvuf cereyânı halk tarafından büyük rağbet görmüş, kitlelerin müslüman olmasını da sağlamıştır. Çünkü, Türklerin kurduğu tarîkatlerde geniş bir hoşgörü hâkimdir. Bu hoşgörü, insandaki temiz cevheri su yüzüne çıkaracak niteliktedir; zirâ ilhâmını Kur'an'dan almış, kitlelere te'sirli bir şekilde aktarabilmiştir.

Hoca Ahmed Yesevî'nin Türk tasavvuf akımı öncülerinin en büyüklerinden olduğu bilinmekte, "hikmet" türünün yaygınlaşmasını onun edebî kabiliyetine verenler bulunmaktadır. Fakat, Ahmed Yesevî san'at yapmak gayretinde bulunmamış, inancına dayanan samîmiyeti ile halka te'sir etmiş, Türk halkının zâten İslâmiyet'e kabiliyetli yaradılışına uygun bir yol seçmiş, onları tarîkına ısındırarak, celbetmiştir. İnsanın hatâ yapabileceğini dikkate alarak, işe girişmiş, önce onun maddî varlığını hırpalanmaktan korumak gerekliliğini duymuş, sonra mânevî eğitimine girişmiştir. Tarîkate ilk giren kişilerin soğuktan müteessir olup da, maddî yönü düşüncelerini önlemek maksadiyle, halvethânenin deliklerinin kapatıldığına, tarîkat âdap ve esaslarından bahseden eserlerde işâret edilmektedir. Ayrıca, yaratılışının gayesi üzerinde düşünmesi, sorumluluklarına yönelmesi gerekliliğinden bahsedilen insanın gafleti, dünyanın yanıltıcılığı da hesaba katılmıştır. Bununla beraber, doğruluk üzerinde ısrarla durulduğu da görülmekte, Allâh'ı seven ve bu sevgide mesâfe kat'eden, zararlı nefsinin, yâni nefs-i emmâreyi yenen kişinin hatâ edemeyeceği de belirtilmektedir.

İnsanın mânevî yönünü belirleyen gönüldür; bu sebeple, gönül

* M.Ü. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi.

kırmamak üzerinde ısrarla durulmuştur. Geçenlerden ibret alınması telkin edilmiş, insan, hatâdan kaçınmaya yönlendirilmiştir. Madde ve mânâ mukayesesi; iyi ve kötü karşılaştırılması Türk-İslâm tasavvufunda geniş bir yer tutmaktadır. Açıklamalarda mânâdan maddeye, iyiden kötüye doğru gidilmekte, ümit ön plana alınmaktadır.

Belirtmeye çalıştığım esaslar Türk tarikat mensuplarının hemen hepsinde ön plandadır. Çok sonraları Anadolu'da yaygınlaşan Türk tarikatlerinin de Ahmed Yesevî tarikatının üzerinde ısrarla durduğu hususları ön plana alma sebebi, bunların Yesevî tarikatından çıkışıdır, veya menşe'lerinin Ahmed Yesevî'nin tarikatidir, denilebilir; ama bu açıklama yanlış sayılmasa da yeterli değildir. Asıl sebep, Kur'ân'a dayanan Türk mutasavvıfların, Türklerin mevcut iyi hasletlerine nüfûz edebilecek yolu seçmiş, esasları bu çerçevede sıralamış olmalarıdır. Nitekim, hangi tarîka mensup bulunduğunu kat'iyetle bilmediğimiz Yunus Emre'de de aynı esasların geniş yer tuttuğunu görüyoruz. Misâlleri, Yunus Dîvan'ından alarak gösterelim:

I. İnsanın, dünyâya geliş gayesini düşünerek, sorumluluğunun bilincine varması lüzûmu:

* * *

Hiç yogiken oldun diri, aç gözünü yolca yürü;
Anlayasın sen bu sırrı bellü haber, manzûr nedür.

* * *

Ahdüne eylegil vefâ, gönlünü eylegil safâ;
Kanı Muhammed Mustafâ, Arş'a Mi'râc itmiş iken.

* * *

Diken olma, gül ol eren yolunda;
Diken olurısan, oda yanasın.

* * *

Toprakdan yaratıldun, yine toprakdur yirin;
Toprak olan kişiler n'ider bu alâmeti

* * *

“Hiç yokken diri oldun; gözünü aç, yolca yürü (ki), sen bu sırrı, belli haber(in), manzur(un) ne olduğunu anlayasın.” şeklinde açıklanabilen

bu ilk beyitte, Yûnus, insanı yaradılışının gayesi üzerinde düşünmeye sevketmekte, aynı zamanda bu gayenin sorumluluğunu idrâk etmesi ve Kur'an yolundan, bir mânâda da doğru tarîkten ayrılmaması lüzûmunu "yolca yürü" diyerek, belirtmektedir. Bu durumda davranan bir insanın yaradılışı sırrının idrâkine varacağına işâret etmektedir.

"Ahdine vefâ göster, gönlünü safâ eyle; Hani Muhammed Mustafâ, Arş'a yükselmişken (O da bu dünyâdan gitti) beyiti ile, dünyâyâ gelenin gideceğini düşünerek, ahdine vefâ gösterek, nazargâh-ı İlâhî olan gönlünü safâ eylemesi gerekliliğine değinmekte, Hz. Muhammed'in bu dünyâdan ayrıldığını söyleyerek, fikri pekiştirmektedir:

"Eren(ler) yolunda diken değil, gül ol; diken olursan, ateşte yanarsın" beyti, yerince bir ikazı ihtivâ etmektedir. Çünkü, İslâm inancında, doğru yol, ermişlerin yoludur. Bu yoldan ayrılan, eğri yola sapmış, bir günahkâr olacaktır.

"Topraktan yaratıldın, yerin yine topraktır; toprak olan kişiler bu alâmeti ne eder." beyitinde, toprak kelimesi ısrarla tekrar edilerek, insanın bu dünyâyâ geliş ve gidiş yerinin aynı oluşuna kuvvetle işâret edilmektedir.

Fakat, yukarıda da belirttiğim gibi, fikirler ileriye dönüktür. İnsan, doğuştan, hayâta yönlendirilmekte, örnek bir ömür sürmesi öğütlenmektedir.

Yunus, şu beyitlerle de, insanı, kendi değerini bilmeye iyice yönlendirmiş bulunmaktadır:

Kendü mıkdârın bilen, bildi kendü hâlini;
Velî dahı ışkıla evvel bahâra benzer.

* * *

İlim ilim bilmekdür, ilim kendün bilmekdür;
Sen kendüni bilmezsin, ya nice okumakdur.

* * *

Şu didüğüm kelecî, vücuddan taşra degül;
Tefekkür kılurisen, cümle sende bulasın.

* * *

Bilimedün sen seni, sadefde ne gevhersin;
Mısır'a Sultan iken Ken'an arzu kılırsın.

* * *

En mütekâmil bir varlık olduğunun idrâkine varan kişinin gönlünde Allah sevgisi de bulunduktan sonra, bahar gibi ter ü tâze kalacaktır, diyen ve okumanın gayesinin, öncelikle kendini bilmek olduğunu, tefekkür sûretiyle, kişinin bütün aradıklarını kendinde bulacağını belirten Yunus, insanın gafletine de temâs etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, insanın üstün yaratıldığına şöyle açıklık getirilmiştir:

"Hani Rabbin meleklere: "Muhakkak ben yer yüzünde (benim emirlerimi tebliğ ve infâza me'mur) bir halîfe (bir insan, âdem) yaratacağım" demişti (Melekler) de: "Biz seni hamdile tesbîh ve seni takdîs (ayıplardan, eş koşmaktan tenzîh) edip dururken (yerde)- orada bozgunculuk edecek, kanlar dökecek-kimse mi yaratacaksın?" demişlerdi. Allah (da): "Sizin bilemeyeceğinizi her hâlde ben bilirim" demişti." (Bakara, 30. âyet).

"Âdem'e bütün isimleri öğretmişti. Sonra onları (onların delâlet ettikleri âlemleri, eşyâyı) meleklere gösterip: "Doğrucular iseniz (her şeyin iç yüzünü biliyorsanız) bunları adlariyle bana haber verin" demişti." (Bakara, 31. âyet).

"(Allah): "Ey Âdem, onları adlariyle kendilerine haber ver deyip de, o da onları isimleriyle söyleyiverince (şöyle) dedi: "Size demedim mi ki, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz en bilirim. Neyi açıklarsanız, neyi de gizlemişseniz, ben biliyorum." (Bakara, 33. âyet).

İnsanın yer yüzünün halîfesi olduğuna Arâf sûresinin 69., 74. âyetlerinde; Yûnus, 14., 73.'de; Neml, 62.'de; Fâtır, 39.'da; Sâd, 26. âyette de değinilmiştir.

2. Hakk'ı tanımak, O'nun birliğine inanmak; sonuçta insan-oğlunu sevmek:

Erenler bunda kalmadı, vardı yoluna turmadı;
Hakk'ı girçek sevenlere, cümle âlem kardeş gelür.

* * *

Allâh ile olan kişi, ihsân olur anun işi;
N'eylerler gayrı teşvişi Allah sevgisi var iken.

* * *

Âşıklarun yüzünden bellüdür benizinden;
Her kim âşık olmadı benzer kuru ağaca.

* * *

Mânâdan hareketle gidiş yolu içinde Yûnus, sevginin başlangıcını Allâh'a bağlamakta, gönüle sevmek isti'dâdını veren, insanı yumuşak kalbli yaratan Allahü Teâlâ'nın onu hoşgörü sâhibi kıldığını, böyle bir kişinin karışıklık çıkarmayacağını ustalıkla beyân etmektedir.

Esas gayenin, Allâh'ın sıfatlarını idrâk ve gerçek Allah sevgisi olması gerekliliğine işâretle doğru yolu gösterdiğini de şu beyitlerde görüyoruz:

Sûretten gel sîfata, yolda safâ bulasın;
Hayâllerde kalmagıl, yoldan mahrûm kalasın.

* * *

Dilin aydur Çalap hâzır, pes kulagun niçün sagır!
Senün sözine sen münkir, V'Allah bu iş hatardadır.

* * *

Dünyâligum yokdur dime, bu gussayı öküş yime;
Ma'şûkı ger sevdünise, gider gönüldeki gamı.

* * *

İşk kuşagın kuşangıl, Dost'un yolına vargıl;
Mücâhede çekerse, müşâhede edesin.

* * *

Nitekim, Kur'ân-ı Kerîm'de, insanın Allâh'ın emânetine tâlib olduğu, insanın, faâliyetlerine göre dereceleri bulunduğu, onun ibâdet için yaratıldığını belirtilmiştir.

"Biz emâneti (Celâleyn'de, işlenmesinde sevap ve terkinde ikab olan namaz ve sâire olarak gösterilmiştir) göklere, yere ve dağlara arz (ve teklif) ettik de, onlar bunu yüklenmekten çekindiler, bundan endîşeye düştüler. İnsan(a gelince: o, tuttu; Celâleyn'de insan yerine Âdem mevcut) bunu sırtına yükledi. Çünkü o, çok zulümkâr, çok câhildir."(Ahzâb, 72.

âyet).

“Ateş (Cehennem) yârânı ile Cennet yârânı bir olmaz. Cennet yârânı, (ancak) onlar muradlarına erenlerdir.” (Haşr, 20. âyet).

“Herkesin yaptıklarına göre dereceleri (mertebeleri) vardır (Mü'minlerin dereceleri o yüksek Cennet'te, kâfirlerin dereceleri ise, o aşağı Cehennem'dedir-Celâleyn). (Bu da) kendilerine hiçbir haksızlık edilmeyerek amelleri(nin karşılığını) onlara tamâmen ödemek içindir.” (Ahkâf, 19. âyet).

“... Hakîkaten sizin sa'y (ü amel)iniz bölüm bölüm (çeşit çeşit)tir” (Leyl, 4. âyet).

“Ben cinleri de, insanları da (başka bir hikmetle değil) ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Zâriyât, 56. âyet).

Tevbe, 111, 112; Mülk, 2; Cin, 16-17'de konuyla ilgili âyetlerdir.

3. Hakk'a giden yolun gönülden geçtiğini bilmek, Kur'an yolunda gitmek:

Gönlüm, canum, aklum, bilüm Senün ile karâr ider;
Can kanadı, sevi gerek, uçuban Dost'a gitmege.

* * *

Işk odına yan dirisen, gönüllere gir dirisen,
Karangular aydın ola, ne kandil ü çerag bana.

* * *

Bir ton kana bulaşıcak, yumayınca mismil olmaz;
Gönül pası yumayınca, namaz edâ olmayısar.

* * *

Gönül, can, akıl ve bilgi, insan varlığının bütününi oluşturur. Hak yolunda ilerleyebilmek, başka bir deyişle kâmil insan olabilme yoluna girmek için ise, sevgi gereklidir.

Başkalarına sevgi ile yaklaşıp, gönüllerde yer eden kişi, mânevî aydınlığa kavuşmuştur. Onun maddî ışığa ihtiyâcı bulunmayacağını, Yûnus, gereğince vurgulamıştır.

Gönlün pasının temizlenmesi, yâni kalbin mânevî anlamda arındırılması durumunu da, Yûnus, bir karşılaştırmayla dile getiriyor ve

“Nasıl ki, kana bulaşmış bir giysi mekruh durumdan ancak yıkamakla kurtarılabilirse, gönül pası da, yıkamayınca mekruh olmaktan kurtarılamaz, böyle bir gönülle de, namaz edâ edilmez”, diyor; yâni gönlü temiz olmadıkça, kişinin ibâdetinin Allah indinde makbul olmayacağını belirtiyor.

Kur’ân-ı Kerîm’de konuyla ilgili âyetler mevcuttur; Nahl sûresinin 78. âyeti meâlen şöyledir:

“Allah sizi, analarınızın karınlarından, kendiniz hiçbir şey bilmiyorken, çıkardı. Size, şükredesiniz diye, kulaklar, gözler, gönüller verdi. Tâ ki, şükredesiniz.”

Ayrıca, başka âyetler de vardır:

“Senin için hakkında bir bilgi hâsıl olmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz, kalb bunların her biri bundan mes’ûldür.” (İsrâ, 36. âyet).

“O küfredenler (şöyle) dedi(ler): “O’na Kur’ân bir (hamlede), toplu bir hâlde indirilmeli değil miydi?” Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle (yaptık). O’nu (çok güzel bir nizâm ile) âyet âyet ayırdık (ve âheste âheste bildirdik).” (Furkan, 32. âyet).

Kur’ân-ı Kerîm’de konu ile ilgili birçok âyet mevcuttur. Fuâd, yâni gönülün geçtiği Kasas, 10; Secde, 9; Ahkaf, 26; Necm, 11; Hümeze, 7. vb.

Yûnus, Allâh’ı seven kişinin bu sevgiyi kâinâta uzatması gerekliliğine de işâret etmiştir:

Bu ezeli birlüğü ya bu cihan dirlüğü;
Ya bu gönül birlüğü bil kudret budagıdır.

* * *

Dost sevgüsün gönülde cânile berkitmeyen,
Tûl-i emel defterin dürmeyen âşık mıdır?

* * *

İstemegil Hakk’ı irak, gönüldedir Ana turak;
Sen, ben demek elden bırak, gönül içinde candadır.

* * *

Gönlünü Allâh’a verip, bir başka deyişle gönlünde Allah sevgisini kuvvetle yerleştirmeyip, cihan birlüğüne yönelmenin mümkün olmadığını, çok açık bir şekilde dile getiren Yûnus, fikri, gönül birlüğünün bir kudret

budağı olduğunun bilinmesi gerekliliğine işâretle pekiştiriyor.

Allah sevgisini gönlünde cân ile sağlamlaştırmayan ve uzun emel beslemekten vazgeçmeyen kişinin âşık vasfını taşıyamayacağını da belirtiyor.

Gönülün, Hakk'ın mânevî durağı durumunda bulunduğunu, bu sebeple, Allâh'ı, gönlünde (kendi gönlünde) aramak lâzım geldiğini söylüyor.

Bu hususlara, sûre ve âyetlerde işâretler vardır:

“İnsana bir zarar dokunduğu zaman, o, Rabbine bütün (varlığı ile) O'na dönerek yalvarır. Sonra ona kendinden bir nîmet verdiği vakit ise, evvelce O'na yalvardığını unuttur. Allâh'a, O'nun yolundan saptırmak için, eşler katmaya başlar. (Habîbim), de ki: “Küfrünle biraz eğlenedur. Çünkü, sen muhakkak ateş yârânındansın.” (Zümer, 8. âyet).

“(Allah) gözlerin hâin bakışını, kalblerin gizleyeceği her şeyi bilir.” (Zümer, 19. âyet).

“... Allah, kimi dilerse, tevhîde onu seçip çeker; ancak, kendisine itâatle) dönmekte olanları buna muvaffak eder.” (Şûrâ, 13. âyet).

Bundan başka, Allâh'a gönül vermek konusuna Ra'd, 27; Rum, 31., 33.; Lukman, 15.; Sebe', 9; Sad, 24., 34.; Mü'min, 13.; Şûrâ, 10., 13.; Kaf, 8. ve 33.; Mümtehin, 4.'de de temâs edilmiştir.

4. Geçmişten ve hâlden ibret almak; dünyâya aldanmamak:

İbrete kalmaz mısın, ya hod anlamaz mısın!

Dinle kuşlar ününi ki niçe âvâz gelür.

* * *

Koyup gel nakş u nigâr, nakşa yol verme zinhâr;

Nakşıla yola giren, âkıbet dünyâ sever.

* * *

Ya sevgil dünyâ dutgil, ya gelgil yol iletgil;

İki da'vî, bir ma'nî bu yolda sığmaz dîrler.

* * *

diyen Yûnus, kâinattan ibret almayı, âlâyîşe aldanmamayı, madde ve mânâyı menfaat yolunda düşünmemeyi, yolunca tavsiye etmektedir ki, bu gerçek, Kur'an'da ifâdeye konulmuştur:

“Allâh’ın sizi yaratmasında ve yer yüzüne yayıp üretmekte olduğu her bir canlıda da, sağlam bilgi edinecek bir zümre için âyetler (delâletler, ibretler) vardır.” (Câsiye, 4. âyet).

“Kendi nefislerinizde (yaratılışınızın başlangıcından sonuna kadar ve hilkatinizin şâyân-ı hayret bütün terkibinde ve insanlık kemâlâtında-Beyzâvî, Celâleyn) (nice âyetler var. Bunları) görmüyor musunuz?” (Zâriyât, 21. âyet).

“Belki siz dünyâ hayâtını (Âhîret’ten) üstün tutarsınız; halbuki, Âhîret daha hayırlı, daha sürekli.” (A’lâ, 16., 17. âyetler).

Târik sûresinin 5., 7. âyetlerinde de aynı konuya işâret vardır.

Şu beyitler de konuyu çok kuvvetli bir şekilde te’kit etmektedir.

Kişi gerek bile anı, hem uyanık ola cânı;

Dünyâ oldugiçün fânî, görün baykuş vîrandadır.

* * *

Dünyânun muhabbeti agulu aşâ benzer;

Âhırın sanan kişi agulu aşdan geçer.

* * *

Dünyâyâ gelen göçer, bir bir şerbetin içer;

Bu bir köprüdür geçer, câhiller anı bilmez.

* * *

Kur’ân-ı Kerîm’de dünyâ hayâtının oyalanmadan başka bir şey olmadığı da beyân edilmiştir:

“Dünyâ hayâtı bir oyundan, bir oyalanmadan başka birşey değildir. Âhîret yurdu ise, sakınacaklar (takvâyâ erecekler) için, elbet daha hayırlıdır. Hâlâ aklınız başınıza gelmeyecek mi?” (En’âm, 32. âyet).

“Bu dünyâ hayâtı, bir eğlenceden, bir oyundan başka şey değildir. Âhîret yurdu(na gelince) Şüphe yok ki, o, (asıl) hayâtın ta kendisidir, (bunu) bilmiş olsalardı.” (Ankebût, 64. âyet).

“Dünyâ hayâtı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Eğer îman eder, (şirkten) sakınırsanız, size mükâfatlarınızı verir. O sizden mallarınızı(n tamâmını) da istemez (yalnız farz olan zekâtı ister-Beyzâvî, Celâleyn).” (Muhammed (S.A.V.), 36. âyet).

Hadîd sûresinin 20. âyetinde de aynı konuya yer verilmiştir.

5. İyiliğe yönelmek ve yöneltmek, kötülükten kaçmak:

İslâm dininin ısrarla üzerinde durduğu bu husûsu Yunus Emre de, geniş sûrette işlemiştir:

Er tonını geyübeni toğrı yola gelmezise,
Çıkarsın ol tonı, yoksa noksan irer tondan ana.

* * *

Kesgil harâmdan elin, kesgil gıybetden dilin;
Azrâil el irmedin bu dükkâni der, gider.

* * *

Yavuzluk eyleme sakın, ecel sana senden yakın;
Niçelerün aslın kökin, yurd eyleyüp bozadurur.

beyitleri konunun ancak birkaç örneğidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, bu konuyla ilgili pek çok âyet vardır:

“Şüphe yok ki, Allah, benim de Rabbiniz, sizin de Rabbiniz. Öyleyse O'na kulluk edin. (İşte), doğru yol budur.” (Âl-i İmrân, 51. âyet).

“... Kim Allâh'a sınımsız tutunursa, muhakkak ki, doğru bir yola iletilmiştir, o.” (Âl-i İmrân, 101. âyet).

“Bu (İslâm ve Kur'ân) Rabbinin dosdoğru yoludur. Biz, âyetleri, aklını başına alıp, düşünecek bir cem'iyet için, apaçık gösterdik.” (En'âm, 126).

Aşağıdaki beyitler de, konuyu te'kid edenlerdir:

Evvel bize vâcib budur, hoş hulkile amel gerek;
İslâm adı okınıcak yoldaşumuz îman gerek.

* * *

Egriligün koyasın, toğrı yola varasın;
Kibr ü kini çıkargıl, erden nasîb alasın.

* * *

Eger konşu hakkı boynundayise;
Cehennem'de yarın bâkî kalasın.

6. Nefisle mücâdele etmek:

İslâmî Türk edebiyâtına dâir bilhassa ilk devre mahsullerinde bu konuya geniş bir yer verilmiştir. Yûnus bu konuyu fertten başlayarak işlemektedir.

Zinhâr gözünü açagör, nefis duzagını seçegör;
Dost mahfiline geçegör, andan yigrek turak nedür.

* * *

Dahî yakîn haber diyem, anlayasın bellü beyân;
Nefs dilegin terk eyleyen ol ezeli mağfur durur.

* * *

Düşman benüm nefsum dürür, tama'ıla hırsumdurur;
Tama'ıla hırsa uyan, gönüllerde yir eylemez.

* * *

Kur'ân-ı Kerîm'de, nefse hâkim olmak gerekliliğine yer verilirken, ona hâkimiyetin güçlüğünden de bahsedilmiştir:

“Ben nefsimi terbiye edemem. Çünkü, nefis, olanca şiddetiyle kötülüğü emredendir, muhakkak. Meğer ki, Rabbimin esirgemiş bulunduğu (bir nefis) ola. Zîrâ Rabbim çok yarlıgayıcı, çok esirgeyicidir.” (Yûsuf, 53. âyet).

“Ey, itmi'nâna ermiş rûh (nefs-i mutmainne), dön Rabbine, sen O'ndan râzî, O senden râzî olarak.” (Fecr, 27-28. âyetler).

“Nefsini tertemiz yapan kişi muhakkak umduğuna ermiş, onu alabildiğine (cehâletle, günahla, eksik ve kör bırakan-Beyzâvî) kişi ise, elbette ziyâna uğramıştır.” (Şems, 9.-10. âyetler).

Yûnus'un, mânâyı kuvvetle pekiştirdiği beyitlerden birkaçı da şunlardır:

Dilersen kim iresin, ferâgat menziline;
Var, kanâat dârında nefsün bogazından as.

* * *

Nefsin müsülmân iden, Hakk yola toğru giden,
Yârın ana olısar Muhammed şefâati.

Nefsünün varlığını akl-ı külle ulaşdur;
Varlugun yoga denşür, cevher ol, olma muhâs.

Sonuç olarak:

1. İslâmî Türk edebiyâtının ilk ürünlerinde toplum düzeni ile ilgili âyetlere telmihler ekseriyettedir; tasavvufî metinler ise, insanın eğitimi üzerinde daha fazla durmuşlardır.

2. Türk-İslâm tasavvufunun fikir yönünün temsilcisi Hoca Ahmed Yesevî, san'at yönünün temsilcisi Yûnus Emre olmuştur. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin teveccühüne küçük yaşta mazhar olduğundan kaynakların bahsettiği Yûnus Emre'nin de ilk gayesi şüphesiz ki, san'at meydana getirmek değildi. Fakat, Allah ilhâmı ile bu gaye, san'at tomurcukları vermiştir.

Faydalandığım Yûnus Dîvânı yazmaları husûsî kütüphânemdekiler ve A. Gölpınarlı, Yunus Emre Divanı (İstanbul, 1942); F.K. Timurtaş, Yunus Emre Divanı (Ankara, 1986); M. Tatçı, Yunus Emre Divanı (Tenkitli metin; Ankara, 1990).
